

ЕМАНЦИПАЦИЈА РОМА: ОСЛОБАЂАЊЕ ОД КОГА, И ЧЕГА? СЛОБОДА ЗА ШТА, НА ЧИЈИ ТРОШАК..?

Резиме

Анализом сложене природе еманципације Рома (и сваке дискримисане мањине), које нема и без одговарајуће еманципације већинског етноса, указује се на њену озбиљност. И гарантован неуспех уколико се „остане на површини“, и стереотиповима. У које спада и вера у опште опредељење за оправданост еманципације, оствариво добром вољом већинског етноса и одговарајућим политичким одлукама. После чега следи уобичајена кампања, у овом случају и такозвана декада Рома. Чији ефекти нису чак званично ни анализирани, што додатно оправдава и будуће бављење овом темом...

Кључнеречи: Роми, већина, дискриминација, сензибилизација, еманципација.

Просто је невероватно, колико се моћи придаје *информацији* као средству промене понашања. Испада да се рад на промени понашања завршава информисањем, уместо да тек почиње! (Делом из наивности или неинформисаности о природи и моћи информације, делом што се на основу поседовања информације жели привилегија?). Сама по себи, информација нужно не утиче на понашање. Да би утицала појединац треба да је *послуша*, а не *саслуша* (прочита, чује). Пре тога, да на њу обрати *пажњу*. Што се дешава, углавном, само ако одговара његовим *очекивањима, веровањима, вредностима, ставовима...* А за промену понашања једне средине то треба да се деси не само великом броју појединаца него и великом броју *група*, особито политичких. Промена “осетљивости” великих група, одлучујућа је претпоставка решења проблема! Мада није једина, и довољна. “Публикум *организованих приватних људи*”, неопходна је помоћ друштвеној промени (Јирген Хабермас). У случају промене понашања *према* Ромима (уз одговарајуће модификације сваке већине према свакој мањини!), без промене понашања и *самих* Рома, нема жељене промене њихове улоге и положаја. Уопште, неопходна је промена “осетљивости” (сензибилизација) Рома и не-Рома за природу и потребе Рома, историју која их је учинила таквима какви су. Али и за природу и потребе *не-Рома* или већинског становништва, које не морају ићи у истом смеру као код Рома!

Пошто је информација ипак једна од *претпоставки* сензибилизације, о Ромима и не-Ромима мора се знати много више од просте чињенице да су Роми и не-Роми, мањина и већина! А знати много више о њима значи знати много више и *о могућим* а не само досадашњим и садашњим *односима*, између њих. (Такозвани Диркемов

постулат: активности појединаца не могу се схватити без узимања у обзир *друштвених прилика* у којима су, односно скупа односа у којима појединци учествују). Упознавши те прилике, можемо *предвиђати* како ће изгледати будуће прилике и активности. Пре свега, схватићемо да су ствари *много сложеније* него што изгледају...

КАКО ДА ЕМАНЦИПАЦИЈА РОМА КОЈА НИЈЕ САМО РАДИ РОМА, БУДЕ ЕМАНЦИПАЦИЈА РОМА?

Лако је нудити права *без могућности*, поготову ако се не зна значење самих могућности. Оне су *средства* (информације, предмети и особе..) нужна за остварење права, овде решење проблема. Како са њима стоје, наши Роми? Слабо! Због стања у коме су, укључујући малобројност (и нејединственост!) властите елите, еманципација Рома као једне од етничких мањина, особито ако се жели убрзати, тешко је изводива без подршке *не-ромске већине*. Штавише, и њене иницијативе!

Подршку и иницијативу имамо, “декада Рома” упечатљив је доказ. Питање је само шта иницира ту иницијативу, шта се жели подржати подршком? Већинско становништво и институције друштва, као и међународне институције, желе еманципацију и промоцију Рома. Питање притом није само *зашто* то желе, него да ли што желе раде не на “најбољи”, него на *прави начин*? Раде ли због Рома или *због себе*: да их убудуће не помажу? (Неће им требати помоћ, свеједно). Да их не гризе савест, да захваљујући Ромима не постоји “тамна мрља”, заиста “друга Србија”? -Будимо реалисти, Роми су ту, углавном, у другом плану. На пример, “социјално хендикепирани” свуда су они који у активни живот улазе без адекватног образовања, а уколико их је много, хендикепирано је и *друштво*. Зато је нужно побољшавање образовања нашег становништва. Ако неки тврде да је чак и око 90% становништва Велике Британије *недовољно образовано*, и ако се у томе а не недостатку новца види оно што омета њен развој, како је тек код нас? А побољшања нема ако не обухвата и Роме, будући да су и они, део становништва! Како се укључивати у модерно друштво а не радити на изградњи постиндустријског које обележава *однос између људи* а не однос човек-природа (индустријско), без *интелектуализовања* квалификацијом? А добар део Рома, нема никакве квалификације! Борба против *предрасуда о Ромима*, слично је мотивисана. Део је борбе за модернизацију и демократизацију, предрасуде као такве погодују окоштавању социјалне структуре. Без *саосећања* са свим припадницима људског рода нема демократизације, мада за њу није нужно жртвовање једних за друге (де Токвил). И нема “саосећања”, ако је очигледно ради нечег другог а не оних са којима се “саосећа”.

Да, али колико је таква еманципација, иницирана или само “снажно подржавана” од стране већине (заправо, њене елите), *атрактивна* за оне које жели да еманципује? Колико је и да ли је уопште, кадра да их сензибилује? –Број Рома који учествују у властитом еманциповању у односу на број који не само што не учествује него се ни

приликом пописа становништва не декларише као Ром, *не охрабрује*. Поприличан “јаз” између ромске елите и ромске масе, такође...

ЕМАНЦИПАЦИЈЕ ЕТНОСА,
НЕМА БЕЗ ПОСТОЈАЊА ЊЕГОВЕ ЕЛИТЕ.
МАДА ОНА НЕ МОРА РАДИТИ НА ЕМАНЦИПАЦИЈИ
ОСТАТКА ЕТНОСА

Лако је рећи како је битно унапређивати активности које омогућују максимално учешће, побољшавају положај, и предочавају осмишљене животне циљеве. Али *ко* да их иницира и води, с обзиром на претходно речено? Или с обзиром на чињеницу да протест и колективна акција, “не леже” *највише фрустриранима и најсиромашнијима* (Луис Козер)? Тражити побољшавање свог положаја и протестовати због тога што није као код већине становништва, значи скретање пажње на себе као *дружчијег* од осталих, овде као нешто друго у односу на већинско становништво. И иначе сматраног таквим, не само због положаја, него и низа предрасуда и стереотипова! У најбољем случају, испадаш некакав “народ-гост” (нем. *Gastvolk*). А такав случај далеко је од доброг, “Сваког госта, за три дана доста!”. Слободно се може рећи да решење свог проблема Роми слабо покушавају, или да *недовољно* предузимају акције за побољшавање свог положаја! С друге стране, како да Роми, уз све раније речено, престану спадати у највише фрустриране и најсиромашније, без протеста и колективне акције? А све што је колективно неко мора организовати и водити, нужна је макар и демократска, отворена и одговорна., али ипак *елита*...

Ромски активисти у повољнијој су ситуацији од “обичних” Рома, као *грађани* ромске националности. Као ромски активисти или *ромска елита*, нису. Напротив, у врло су деликатној ситуацији. Разапети између рада на промоцији себе како би били елита етноса, и рада на промоцији и еманципацији етноса. Нимало лако за усклађивање, и ако је друго у првом плану! На пример, “колика” њихова промоција треба да буде како би охрабривала а не и *обесхрабривала* остатак етноса, да покуша исто? Уколико активисти нису довољно успели, чему да се нада остатак? А ако су “много успели”, више и не спадају у свој етнос, не деле његову судбину. Етнос у њима не види оно за успешну пропаганду неопходно: “неке од *нас*, типично *наше*, најбоље од *нас*”! Неки активисти сами признају да је јаз између ромске елите и ромске масе, већи од јаза између елите и масе у читавом друштву...

ЕМАНЦИПАЦИЈОМ МАЊИНЕ,
МАЊИНА ДОБИЈА ШТО ЈОЈ СЛЕДУЈЕ.
А ДЕО ВЕЋИНЕ ГУБИ ШТО МУ НЕ СЛЕДУЈЕ,
АЛИ ГА ПОСЕДУЈЕ!

Понашање Рома у односу на понашање већинског становништва заиста је *девијантно* (стриктно: одступа од уобичајеног), због чега га и треба променити. Углавном се сви слажу да је реакција на *друш-*

твене услове у којима су Роми, али се такви услови често желе од стране већинског становништва! *Морална индигнација* против девијантних прочишћава сентимент властитог греха, и подржава властити морални идентитет (Козер). Што је снажан ограничавајући чинилац рада на еманципацији Рома, од стране не-Рома. У свако време, не само кад ови други (Срби), гласно траже: “Срби, на окуп!”. Често се жели, макар несвесно, *видљива разлика* између њих и не-Срба. Особито Рома, и визуелно донекле друкчијих. Чак и део Срба склоних еманципацији Рома, несвесно жели ту разлику! Одржавање стања у коме су Срби у првом плану, као они који једини могу да еманципују Роме...

Вратимо се на предрасуде и приписивање Ромима онога што немају, или их немају само они. Уколико је нижи друштвени слој, утолико ће лакше доживети “приписивање”. Али управо они из нижих слојева имају снажну потребу за постојањем *још нижих*, како би приписујући им лоше особине или проглашавајући их бар својеврсним “странцима”, у властитим очима били *виши*. Праве прљаве послове, раде само “странци”. Ма колико био лош положај домаћих он је добар, ето, не раде поменуте! Ако странаца нема, лако ће у њих бити промовисани и таквима на све начине *одржавани*, неки од у суштини, домаћих. Такозвана *компензација представе о себи*: заштита, одбрана слике о себи, улепшавање слике о себи! Никако није за минимализовање: шта ће не “неки појединци” (“у сваком житу има кукоља”), него *солидан део становништва*, без компензаторског задовољства јер постоји неко видљив и препознатљив, коме је још лошије? Особито је тако код “слоја несигурних”: оних који немају осигурану репродукцију услова за живот. А такви код нас чине велики део становништва, са тенденцијом раста. (Данас их зовемо прекаријат). Његови припадници, анонимни су људи-масае. Неспостојни су по питању својих права, потражујући идентитет кога су лишени, и лако се трансформишу у “животиње хорде” (Фројд). Лако постају и *етноцентричне личности*, етнос им даје илузију значаја и заштите. Зато им етнос мора бити велики и безгрешан, и стално угрожаван од малих и завидљивих. Отуда неповерење па и *мржња према другима*, која је код ових личности мобилна и иде од једног објекта другом (Елзе Френкел-Брунsvик). Да ли ће други бити Јеврејин, Хрват или Ром, сасвим је случајно. Или није, мрзи се онај који је *присутан!* (И по могућству, *слаб*). Оно што је утврђено за антисемитизам: да представља средство налажења *псеудо-оријентације у отуђеном друштву*, заједничког циља и пораста солидарности, колективног морала (Теодор Адорно), важи за сваки национализам. Али и угњетавана мањина, из истог разлога може стварати своје националистичке и расистичке покрете (Роберт Парк). Или бар желети *посебан живот*. Макар у гету, уместо заједничког живота једнаких за који нема изгледа!

Много је тога што код себе треба да промене и већинско становништво и Роми, с тим да оно што треба, треба и да *може*. Али може, није што и *мора*... Код Рома је присутна навика на *одвојеност* од већинског становништва, основан и неоснован страх од контаката са страним и непознатим, губљења идентитета и прекида веза са сво-

јима, уз неизвесно успостављање веза са другима. На другој страни је такође та навика, као и основан и неоснован страх од ближих контаката мањинским заједницама, да се не изазове подозрење својих. А није тешко видети да постоји значајна веза између интензитета односа личности између којих постоји *однос*, и интензитета њихових осећања узајамног пријатељства (Георг Каспар Хоманс). Уколико нема сталних и интензивних односа између Рома и не-Рома, нема говора о настанку нормалног *са-живота*, да не кажемо баш “пријатељства”! Опет, оно што су Георг Зимел и Курт Левин нашли за Јевреје у већинском не-јеврејском окружењу, важи и за Роме: у мери у којој су интегрисани у општу заједницу, из разлога о коме смо говорили (жеља за неким ко је још „нижи“), могу провоцирати жешће конфликти са већинским становништвом. А то резултира даљим погоршањем интеракција са тим становништвом!

Мржња према другима, заслужује још пажње. Јасно је да из сваке мржње следи одговарајуће понашање, *абреаговање* или тенденција да се прибегне насиљу ради ослобађања од акумулираног унутрашњег притиска. “Када је једна ситуација дефинисана као реална, она за последицу има реалне консеквенце” (Томасова теорема), када се сматра да за мржњу има разлога, мржње ће бити! Поготову у временима *кризе* (наша свакодневица!), мањина је погодна за улогу “жртвених јарчева” или “дежурних криваца”. *Беспомоћних*, на које ће се излити нагомилана агресивност иначе слабих и уплашених. Управо је *страх* оно што силеција изазива у другим људима, али је страх и оно што је силецији јако важно да *обузда у себи!* Независно од тога шта агресивност изазива. На пример, са “приближавањем Европи” приближавамо се и оном на шта тамо одавно указују испитивања јавног мњења: главни циљ млађих нараштаја, јесте *успех у занимању и виши животни стандард*. Ко га не оствари, некога за то мора окривити. По могућству, *другога*. (Окривљавање себе, како је утврдио Мертон следећи Диркема, може резултирати самоубиством!). А после окривљавања, поготову пражњења негативне енергије *агресијом*, долази смирење. Укључујући способност за размишљање, и оцену свог понашања! У психоаналитичким теоријама, *осећање кривице* важи за показатељ савести. Независно од тога да ли је баш тај показатељ или нешто друго, то осећање је непријатно. Успешно се смањује уколико је понашање због кога се осећа кривица, према “нижем бићу”. Конквистадори, на пример, били су “добри хришћани”. Управо да их не би гризла хришћанска савест због нељудских поступака према Индијанцима, прогласили су Индијанце бићима између људи и животиња! Код нас нема конквистадора ни Индијанаца (црнаца такође), али има поступака према другима погодних за осећање кривице. А и Рома, традиционално сматраних нижима...

Нека *организација* такође може профитирати од предрасуда и стереотипова на рачун мањинског становништва. Она се *дезинтегрише* ако не може остварити циљ који јој је постављен, а управо се *разара* ако од остварења нема ништа. Да се то не би десило, тражи нови циљ. Такав је лако борба против “страног тела”, оних који “на-

шима узимају посао и хлеб”! Паралелно постојање двеју или више националних заједница може обogaћивати културу једне и друге, итд., итд. Али и неки, у унутрашњој и спољашњој политици неуспешни тиранин, најбруталније ствари које могу замислити људи изван његове заједнице а нанете другој заједници, може морално оправдавати под условом да тачно оцени како њихово причињавање не наноси његовој заједници патњу која се може избећи. Или чак, таквој каква је, повећава њену срећу...

ПОМОЋ ЕМАНЦИПАЦИЈИ РОМА ОД СТРАНЕ НЕ-РОМА, МАЛО ЈЕ ВЕРОВАТНА АКО ЕМАНЦИПАЦИЈОМ НЕ ДОБИЈАЈУ И НЕ-РОМИ

Еманципације *једног дела* становништва вишенационалне средине, нема без сарадње тог дела и остатка средине, у овом случају већинског становништва. То није лако, није нешто што се “подразумева”! Већинско становништво представља други етнос упућен превасходно *на себе*, тако да не мора познавати тај део који је као етнос такође упућен на себе, и познавати његове проблеме и потребе. Они су *међусобно страни*, а страно је тешко упознати. Радикално страно уопште *не може*, а код нас је последњих деценија дошло до видљивог удаљавања међу етносима. Страно или уопште “друго”, и кад није радикално страно, нормално изазива *несигурност*, и отуда често “чудне реакције” (Мишел Фуко)! И без свега тога, “оптимистички” (нереално!) је очекивати “добронамерност”, “добру вољу”, “алтруизам” и слично, према другима који су *друкчији*, нису “своји”. Питање је могу ли се очекивати, и према својима.....

Према томе, неопходно је не само одвикавање Рома од *мирења* са (досадашњом) судбином, него и од *очекивања решења* од стране већинског становништва. Већина тог становништва, као и већина ромског, *приватизована је и аполитична*. Решење свих проблема види као “задатак” *неког другог*, државе или међународне заједнице, Свевишег! Усто уопште не мора видети (осећати) проблеме мањинског становништва, а ако их види не мора желети њихово решавање или еманципацију тог становништва. Ако је и жели то је еманципација *на њен начин*, коју мањинско становништво не мора доживљавати као еманципацију која му је потребна. Уопште је велико питање жели ли већинско становништво, баш као и мањинско, *општељудску еманципацију*, изградњу заједничког имениоца код људи различите етничке припадности, кадрог да се носи са оним што их разликује по етничкој припадности као “бројиоцу”.

Управо ради *властите еманципације*, неопходно је и одвикање већинског становништва од *мирења* са његовом (досадашњом) судбином: задовољавања тиме што има неко коме је *горе* него њему! “Ако смо и сиротиња, нисмо Цигани!” (много говори упорно коришћење овог имена), више омета Србе да виде ко су, какви су и колико касне за осталима, него Цигане. Њихово “прерастање” у Роме унутар светске целине, уместо досадашње поделе по државној припадности и име-

нима која им је давало већинско становништво држава, уз поприличну економску еманципацију, уопште их и не чини (традиционалним) “Циганима”. Они објективно уопште не “касне” толико за Србима, да ово поређење доноси *психичку корист*. Толику да компензује економске, политичке и социјалне штете, које га обавезно прате! Еманципација Рома отуда је у интересу већинског становништва, поред тога и што стимулише даљу еманципацију тог становништва. “Ако могу Роми, шта ми чекамо?”.

Разуме се да је и ово “одвикавање”, додатни разлог за неверовање у “неизбежну” и брзу еманципацију Рома...

БЕЗ ЕМАНЦИПАТОРА НЕМА ЕМАНЦИПАЦИЈЕ, А КАКО СЕ ЕМАНЦИПОВАТИ ОД ЕМАНЦИПАТОРА?

Стварно ослобађење, оно је изведено сопственим чином! Дугујући ослободиоцима бар захвалност, од њих нисмо слободни... Оно што је Хелмут Шелски рекао о “заштитницима” или “старатељима природе”, итекако се може рећи за оне који раде на еманципацији Рома (било кога и чега!), независно од тога да ли су не-Роми или Роми. Најпре су ту због Рома, да би заступали њихова права и лечили њихове ране, јесу старатељи али и инструменти онога о коме се старају. Но онда -посебно ако је старатељство успешно па због тога као да старатељи постају све непотребнији -однос се преокреће. Старатељи неће да буду непотребни, они хоће да остану старатељи. Зато они код свог клијента крећу у тражење рана и откривање повреда права, и притом -забринуту за свој статус старатеља -постају све пунији фантазије и све више проналазе...

“Ромолога” или поспрдно “циганолога”, не би било да нема Рома! Не би их било ни када Роми не би били друкчији од осталог становништва. (У Србији још немамо “влахологе”, мада са Власима односи постају проблематичнији него са Ромима. Пошто се због јуриктије над њима споре српска и румунска православна црква...). Што значи и веће тешкоће и опасности при бављењу њима!). Да би имали шта да раде или разлог да постоје они нису за еманципацију Рома која има *крај*, и кад би била могућа! Само су за еманциповање као *процес*, под контролом и постепено, “на кашичицу”. Уосталом, шта је било са Ромима или тада Циганима, које су из анонимности извели и у “велики свет” увели, Саша Петровић и Кустурица? Ништа, вратили су се тамо где су били. Или *не баш тако*, сећање на минулу славу живот им не чини пријатнијим... Ни себе ни сународнике нису ослободили предрасуда и стереотипова, штавише, добровољно су их прихватили и појачали. Играли су улоге давно написане, које не трпе измене и допуне. Пристали су на статус “егзотичних”, “рустикалних”, “природних”, слободно се може рећи и “полу-дивљака”, по које не треба ићи у далеке и опасне пределе..., Експоната за одмарање блазираних и од посматрања “модерног” и “постмодерног”, уморних очију! А редитељи су отишли својим путем, тако да су више Роми помогли њима него они Ромима.

ЕМАНЦИПАЦИЈЕ ВЕКОВИМА ДИСКРИМИНИСАНИХ, НЕМА БЕЗ “ПОЗИТИВНЕ ДИСКРИМИНАЦИЈЕ”. А КАКО ДА ОНА НЕ ОСТАНЕ ДИСКРИМИНАЦИЈА?

После векова и векова “праве”, негативне дискриминације, Роми се сусрећу са позитивном. У „техничком“, нужно не и вредносном смислу. Прва спорна ствар тиче се питања да ли се сусрећу као *етнос*, дешава ли се то типичним и обичним припадницима, или ретким атипичним? Којима то, народски речено “повлађивање”, и не треба! И није ли то генијалан изум оних који су их досад недвосмислено дискриминисали, да са таквом праксом наставе камуфлирани фаворизовањем *неких*? Од којих ће, опет, не баш безначајни “неки”, прихватити *негативну* дискриминацију сународника. Зато што је “Потурица гори од Турчина!”, из захвалности онима који су им омогућили напредовање, жеље да *онемогуће* осталима оно што само они имају! У противном би морали наставити напредовање, да не буду као они. А питање је хоће ли им то бити омогућено...

Друга спорна ствар, је дискриминација као таква. Она *остаје*, без обзира на облик. Дискриминисан, на било какав начин, није једнак недискриминисаном! Позитивна дискриминација, баш као и негативна, својеврсна је *геттоизација*. Или *сегрегација*! И једна и друга значи *депривираност* или одвојеност од много чега уобичајеног и стандардног, па и “симбола које друштво цени”. Оскудност живота нормална је последица, али због *препознатљивог изгледа* Рома, то је додатни импулс одржавању и појачавању стереотипова о њима. Забога, “из авиона се види” да су друкчији, а не само што живе друкчије! Занемаривши оно што уопште није за занемаривање: бар “попреке погледе” не баш малог дела већине. Њени припадници виде само фаворизовање оних који им не припадају, што доживљавају као негативну дискриминацију *себе*. А то смањује изгледе да већинско становништво прихвати потребу за еманципацијом Рома, и заиста је помаже! Прихватање позитивне дискриминације и облик је *малолетништва*, навике на помоћ, неспособности за старање о себи без помоћи од стране старијих, јачих и паметнијих. Којима се дугује захвалност! Облик даљег малолетништва, односно *зависности*...

Питање је и како практиковати позитивну дискриминацију, *шта* је она уопште? Најлакше је „помагање Ром(им)а“ ситним материјалним давањима, и запошљавањем и уписивањем на школе и факултете малог броја мимо уобичајене процедуре и броја. Усто је, као највидљивије, и *најкорисније* за дужне на њено практиковање! Зато је често на то и желе свести, али тако је види и приличан број Рома... А замишљена је и нормативно уобличена друкчије, озбиљније и теже, као помагање *еманципације* Рома. То значи њихово ослобађање од вековима *својственог Ромима*, а што им данас (одавно!) не треба да буде својствено! Питање је отуда и *колико, од чега све*, треба да се еманципују? Шта да оставе од традиционалног, по чему су препознатљиви? Хоће ли и даље бити Роми без оног што није баш за бусање у прса, или бар није у духу времена? (С обзиром на низак проценат Рома у

укупном броју становништва, проценат у укупном броју просјака изузетно је висок!). И није ли баш zgodно, за оне који искрено *нису* за њихову еманципацију, да им се овако или онако остави могућност очувања управо тога, изговарајући се бригом за “очување ромске традиције”? Такође непријатно и такође тачно, то је zgodно и за данас (не баш на прави начин) “еманциповане Роме”: уколико има тотално не-еманципованих (чергара, просјака, сакупљача остатака хране са гробова...), утолико је већа и видљивија њихова еманципација!

Питање је и како “очување културе” помирити са неопходним *интервенцијама у породичне односе и однос према школи*? Особито због практиковања раних бракова, и уверења да се за децу Рома школовање завршава са обавезним основним... Како, а да се то не схвати као напад на “традицију” и “ограничавање права мањине”? Породица може погодовати напредовању али и *ретардирању детета*, независно од тога да ли је унутар мањинског или већинског становништва. Шире гледано, не треба све сводити ни на однос већина-мањина, држава не служи само интересима већине, ни по каквом па ни етничком принципу. Исто важи за спречавање могућег настајања *поткултуре насиља* или пре ње *културе лојалности*, која карактерише и ганг као облик примарне групе. *Апел околини и агресија према њој*, два су фундаментална механизма покретања процеса трансформације (Рејмон Будон). Не само прво, и не само поверење у околину! Уопште, очување културе Рома, у свакој средини у којој их има у већем броју, значи *развијање* њихове поткултуре. Баш да би се то омогућило, нужно је не само њено помагање него и “мешање” у њене токове, када догађаји не иду пожељним током. Не заборавимо да је у њој и превише окренутости прошлом! Да, али ради очувања колективног идентитета, Роми се не само морају окретати прошлости, него баш *далекој прошлости*. Далекој буквално временски и географски, и далекој социјално, политички, привредно, културно... Морају, јер пријатног и признатог, од тада до дана данашњег, скоро уопште немају! А тада је додатно отежана веза са *данашњим*, уклапање у данашње. Нимало једноставно, али ретко се питамо шта значи или како изгледа “сутрашњица”, за окренуте (идеализованој!) прошлости. Веома бројне и гласне, и у већинској (српској) нацији... Како је ускладити са *сутрашњицом* оних којима је сутрашњица (будућност), и иначе доминантна временска димензија? И не аутсајдера или маргиналаца, него оних који легитимно иступају у име индустријских и постиндустријских друштава...

ЕМАНЦИПАЦИЈА КАО РОМА И ЕМАНЦИПАЦИЈА КАО ГРАЂАНА КОЈИ СУ И РОМИ, НИЈЕ ИСТО. А МОЖЕ БИТИ И У СУКОБУ!

Еманципација од дуго *препознатљивог начина живота* доброг дела Рома, који је уз мало предрасуда и стереотипова и уз неизбежно уопштавање на рачун свих крив за слику о њима и понашање које је прати (“пророчанство које само себе потврђује”!), није једноставна.

Могућа је на бар три начина! Један је одрицање од свега свог, *добровољна асимилација*, и обилато је практикована. (Како то да је, рецимо у општини Ваљево, судећи по пописима становништва, Рома све мање? А њихова насеља, расту?). Други је накарадно схваћена, *слепа љубав према “своме”*, уз тврдоглаво покушавање промене слике о себи и одговарајућег понашања већинског становништва, *без промене начина живота*. Покажите да сте за нашу еманципацију, прихватајући нас таквима какви смо! (Драстично и срећом за малобројне: легализујте нас као просјаке...). Тек је трећи начин прави, али веома тежак. То је *еманциповање и од лошег у властитом етносу*, усто навикнутом на безрезервну солидарност са влашћу, јер „Кад се туку слонови, страда трава!“. “Бити као сви остали!” значи и одрећи се много чега свог. А то гарантовано води неспоразумима и сукобима са својима, који то *не желе*.

Ту је и проблем са којим се суочава свако настојање да се нека мањина еманципује: колико је еманциповати као *грађане*, а колико као *мањинце*? Не заборавимо да свако опстајање мањине, макар била ко зна колико еманципована, подразумева опстајање већине! Па и рад на њеном *еманциповању као већине* (са одговарајућим обавезама), тако да проблем односа мањине и већине, остаје... А где имамо *сталну* већину и мањину уместо већина и мањина које се формирају ад хок око појединих питања, демократије нема! Еманципација од дискриминације (и позитивне, из поменутих разлога!), јесте неопходна и хитна или *приоритетна*. Међутим, за пун статус Рома, за њихово *постајање грађанима* или људима истог ранга као што су то људи данас у модерном и демократском свету а не људима по властитој речи (Ром=човек), неопходно је још нешто. И то битно, *примарно!* То је еманциповање за *узимање властитог живота у властите руке*, изграђивање и испољавање пуног људског живота, не само испољавање припадности Ромима и оном што су Роми досад створили...

Исто важи за еманципацију Рома (и Срба) као *групе грађана*, и као *етничке групе*. Није добро ако се одговарајуће активности сведу на друго, а читав проблем на то хоће ли им се признати ово или оно као етничкој скупини у целини. Без обзира што је и то неопходно. Народност или нација није битна ако отеловљује у *хомогену масу* деградирани део људске врсте (као у фашизму), ако је само механички скуп појединаца. Она треба да буде израз вишеструко рашчлањене људске заједнице, у којој *појединац* и *групе* учествују аутономно и самостално у истинском јавном животу. Само тада или у таквој етничкој заједници, Роми могу бити пуноправни чланови државе или шире друштвене заједнице, са већинском етничком заједницом и осталим мањинским етничким заједницама.

Није лако ни *мултиетничкој држави*, и ако хоће да буде таква а не унитаристичка! Она је организација *својих грађана* а не ових или оних, и као организација у првом плану има властити опстанак и јачање. Ради њега а не само ради оних који иступају у њено име, на једној страни, с пуним правом, стоји потреба за изградњом *организације целине*, или интеграција система. То тражи извесно занемаривање не само поједи-

начног, него и групног (етничког). На другој страни стоји потреба за изградњом управо појединачног и групног, како би целину осећали као своју. На трећој страни је потреба за изградњом *баланса целине и дела*, као гаранта одсуства сталне кризе. Сва друштва која признају првенство организације целине, мање или више су системи пуни суровости (Жан Липовецки). А шта бива са друштвима која признају првенство појединачног и групног, скоро смо видели. *Распадају се...*

Окрени-обрни, и данас, кад нису превасходно па ни уопште ковачи, Роми су близу чекића. На најгори могући начин: *између чекића, и наковња!* Између еманципације и остајања где су, праве и неправе еманципације, оне коју желе и оне коју *други* желе да је *они* желе! А њихова ситуација, отежава стварно побољшавање ситуације већинског становништва, државе у целини... Не мислимо да се “извући” не могу, само указујемо да то није лако, и да се *не своди* на иначе неопходну потребу њиховог упознавања себе и своје историје. И чега све треба да се чувају, да разочарење неправом и *октроисаном*, не доведе до разочарења еманципацијом као таквом. Па и до слабљења, и овако не превише јаке потребе за њом...

**ROMA EMANCIPATION:
LIBERATION FROM WHOM AND FROM WHAT?
FREEDOM FOR WHAT, AND WHOSE EXPENSE SHOULD IT BE?**

Summary

Analysis of the complicated nature of Roms emancipation (and emancipation of every discriminated minority), impossible without parallel emancipation of the majority ethnos, shows all its seriousness. Also its inevitable failure if you „stay on the surface“ and in stereotypes. That includes belief in general orientation to justify emancipation, achieved with goodwill of ethnic majority and matching political decisions. Afterwards comes common campaign, in this case so valled Decade of the Roms. And effects of the campaign were not officially analized, justifying future dealings with this subject.

Key words: Roms, majority, diskrimination, sensitivity, emancipation.